

УДК 371.032

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ У КООРДИНАТАХ ДУХОВНОСТІ

Паньків Л. І.

У статті актуалізовано проблему формування художніх орієнтацій молоді. Розглянуто змістовну сутність поняття "художні орієнтації". Окреслено аксіологічний вектор художніх орієнтацій у вивченні мистецтва як засобу духовного розвитку особистості.

Ключові слова: духовність, цінності, мистецтво, художні орієнтації, особистість.

В статье актуализирована проблема формирования художественных ориентаций молодежи. Рассмотрено содержательную сущность понятия "художественные ориентации". Очерчено аксиологический вектор художественных ориентаций в изучении искусства как средства духовного развития личности.

Ключевые слова: духовность, ценности, искусство, художественные ориентации, личность.

The article raises the problem of the formation of artistic orientations in youth. It looks at the substantive essence of the notion of "artistic orientations" and outlines the axiological direction of artistic orientations in the study of art as a means of spiritual development.

Key words: spirituality, values, art, artistic orientations, personality.

Освіта XXI століття зорієнтована на формування духовної особистості, здатної до самоорганізації, самоосвіти, самореалізації у мінливому сучасному світі. Утвердження на практиці особистісно орієнтованої педагогічної системи є першочерговим завданням в Україні, оскільки пошанування особистості в нашій країні не набуло належного рівня, що призвело до трагічних наслідків соціальної кризи.

Необхідність звернення освіти до особистості передбачає, передусім, формування її внутрішнього світу, через який сприймається, оцінюється та осмислюється навколишнє життя. Стрижнем, фундаментом внутрішнього світу людини є духовність.

Проблема духовності молоді не є новою, та сьогодні набуває в нашій країні загальнонаціонального значення. Історія стверджує, що загибель усіх минулих цивілізацій починалася з деградації моралі та духовного світу людей. Тож сьогодні вкрай важливо орієнтувати молодь на загальнолюдські цінності, вивчення духовного досвіду багатьох поколінь, основу якого складала доброта, порядність, гідність, любов до рідної землі, протистояння злу та інші, аби уникнути розпаду суспільства, зберегти та продовжити кращі традиції національної культури. Майбутнє України залежить від того, якими ідеалами, культурними запитами, інтересами буде наповнене життя молоді.

Духовність – поняття широке і динамічне. Саме з духовністю співвідносяться потреби людини пізнати світ, себе, смисл і призначення свого життя. Категорія "духовність" є ключовою у філософії, психології, етиці, естетиці, педагогіці. Вчені багатьох галузей науки розглядають "духовність" у визначенні сутнісних характеристик людини, змісту її буття, моральних вимірів життєдіяльності, потреби самовдосконалення. За визначенням О. Олексюк і М. Ткач, духовність – це "сутнісна якість людини, що втілює активне прагнення знайти найвищий смисл свого існування, співвіднести своє життя з абсолютними цінностями і тим самим прилучитися до духовного універсуму загальнолюдської культури" [7, с. 12]. За словами О. Рудницької, "людина є духовною настільки, наскільки вона замислюється над питаннями пізнання світу, сенсу та

призначення свого життя і прагне отримати на них відповідь" [8, с. 56]. У будь-якому випадку суть духовності є визнанням переваги інтелектуальних і моральних потреб над матеріальними, побутовими.

Близьким до поняття "духовність" є "духовні цінності", які трактуються як "витвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури" [2, с. 48]. До духовних цінностей належать моральні, пізнавальні, естетичні, та інші ідеали та потреби людини, які слугують її орієнтирами в життєдіяльності.

Ініціацією у вимір універсальних духовних цінностей є мистецтво. Мистецтво, як складна специфічна форма пізнання світу, створює, зберігає, транслює, акумулює світові, загальнолюдські цінності у художніх образах і через них впливає на свідомість людини. Унікальність впливу мистецтва на формування духовного світу людини неодноразова підкреслювали філософи, педагоги, соціологи, психологи, мистецтвознавці минулого і сучасності (Г. Гегель, І. Кант, Г. Сковорода, В. Суханцева, П. Рікер, Б. Асаф'єв, І. Зязюн, О. Капічіна, В. Медушевський, Є. Назайкінський, О. Рудницька, Г. Падалка та ін.).

Вченими-педагогами (В. Бутенко, В. Дряпіка, Л. Масол, С. Мельничук, Н. Миропольська, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Шевченко, О. Щолокова та ін.), психологами (С. Науменко, В. Петрушин) підкреслюється, що вплив мистецтва на розвиток духовності молоді підсилюється за умови формування внутрішньої потреби особистості до спілкування з художніми образами, що в свою чергу, забезпечує вибірковість ставлення до художньо-естетичних цінностей, усвідомлення власних естетичних переживань емоційного змісту художніх творів. Це зумовлює важливість педагогічного забезпечення формування ціннісних установок у спілкуванні з мистецтвом, які тісно пов'язані з його певними напрямками (жанровими, стильовими тощо) та різновидами (музика, образотворче мистецтво, хореографія, література, театр та ін.). Ціннісні установки зумовлюють важливість формування *художніх орієнтацій* особистості як усвідомленого вибіркового ставлення до художніх образів, їх переживання та оцінювання, які в свою чергу, актуалізують мистецькі потреби, інтереси, ідеали, уподобання.

Мета статті – актуалізувати проблему формування художніх орієнтацій молоді у контексті духовного розвитку.

Аналізуючи стан наукових розробок у сфері мистецької освіти, можемо стверджувати, що на сьогодні немає єдиного визначення поняття "художні орієнтації", яке б повно розкривало зміст означеного феномена. Разом з тим у філософії, психології, музикознавстві, музичній педагогіці широко висвітлюються категорії "орієнтації" (Н. Кондаков, Л. Романюк), "ціннісні орієнтації" (С. Ангелов, В. Дряпіка, О. Здравомислов, В. Водзинська, В. Ольшанський, О. Рудницька), "естетичні орієнтації" (М. Долматова, С. Мельничук, М. Каган, Г. Падалка, Л. Столович, С. Шандрук та ін.).

Поняття "орієнтація" у сучасній довідковій літературі розглядається як: "спрямування поглядів, діяльності залежно від конкретних умов; розрахунок на кого-, що-небудь у діяльності" [1, с. 474]; "вміння швидко і правильно визначитись у навколишньому оточенні та знайти найближчий, найкоротший шлях розв'язання поставленої проблеми, з успіхом вийти із складної ситуації, що склалася" [5, с. 414]; "спрямованість діяльності, що визначається інтересами кого-небудь, чого-небудь" [2, с. 166–167]. Дана дефініція є похідною від поняття "орієнтир", що тлумачним словником визначається як "те, що служить за взірць для наслідування, на що хто-небудь рівняється" [1, с. 474]. Еріх Фромм вважав, що "орієнтації, за допомогою яких індивід вступає у відносини зі світом, визначають суть його характеру" [9, с. 63]. Виходячи з постулату гуманістичної педагогіки про те, що в кожній людині існує орієнтація, яка штовхає її на реалізацію своїх можливостей, можна вважати, що особистісна орієнтація – це усвідомлений чи неусвідомлений процес вибору, спрямований на прийняття необхідного, потрібного, корисного, бажаного. Вона відмежовує суттєве і важливе для особистості від несуттєвого і непотрібного. Тобто орієнтації зумовлюють надзвичайно важливі функції у діяльності людини – вибору, спрямованості, вміння розібратися в оточуючих обставинах та визначити їх значення для себе,

що детермінуються поінформованістю, інтересом, досвідом. Ученими (В. Оссовський, В. Ядов та ін.) доведено, що орієнтації є важливим компонентом структури особистості, який визначає довготривалі лінії поведінки, спрямованість на досягнення цілей.

Дотичним до дефініції "орієнтації" є поняття "ціннісні орієнтації", яке широко розглядається у науковій літературі і в узагальненому розумінні означає вибіркоче ставлення до носія цінності, що може бути реальним предметом задоволення потреб окремої людини чи соціальної спільності. "Ціннісні орієнтації" є ключовим поняттям аксіології, психології, соціології, філософії. Введене у науковий обіг американськими соціологами В. Томасом і Ф. Знанецьким, поняття "ціннісні орієнтації" широко вивчається сучасними вченими і трактується як "спрямованість особистості на засвоєння певних цінностей для задоволення своїх потреб" (П. Ігнатенко), "вибіркоче, відносно стійка система інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей" (В. Крижко), "направленість свідомості та поведінки, які виявляються у суспільно значущих вчинках та справах" (Є. Подольська), "вісь свідомості, яка забезпечує стійкість особистості, наступність поведінки і діяльності, виражену у спрямованості потреб та інтересів" (А. Здравосміслов), "установка особистості на ті, чи інші цінності матеріальної та духовної культури суспільства" (В. Ядов). Вчені сходяться у висновках, що наявність усталених ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість людини як особистості, адже формуються вони на основі переконань і акумулюють життєвий досвід. Проявляються ціннісні орієнтації в діяльності та поведінці людини. Вони є своєрідним індикатором ієрархій переваг, яким людина надає у процесі своєї життєдіяльності.

І. Левікін вказує, що "ціннісна орієнтація може розглядатися як внутрішня потреба самої особистості, коли деякі цінності "інтеріоризовані" (тобто перетворилися у внутрішній стан особистості) і виступають як бажання, інтереси людини" [6, с. 36]. Саме такий підхід вважаємо особливо важливим у вивченні мистецтва як транслятора духовних цінностей людства.

Мистецтво, як особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності за законами краси, є сферою естетичних і художніх цінностей. Естетичні цінності, які продукує мистецтво, є відбиттям краси як міри досконалості, допомагають усвідомлювати прекрасне не лише у мистецьких творах, а і в оточуючому світі. Художні цінності являють собою вищі рукотворні форми естетичних цінностей.

Мистецтво, як специфічна форма пізнання та відображення навколишньої дійсності у художніх образах, є носієм художніх цінностей. Тож художні цінності притаманні лише мистецтву, тяжіють до опредмечування, матеріалізації, а естетичні – до духовного аспекту, що проявляється у різних формах культури (праці, спілкуванні, мистецтві та ін.).

Естетична цінність є ширшою порівняно з художньою. "Естетична цінність, – зазначає О. Волкова, – не протистоїть художній, а вбирає її (стильова належність, змістовна домінанта задуму, образні сенси), вона є результатом актуалізованого включення у середовище сучасного оточення, нового функціонування і спілкування, в якому минуле і сучасне "чують" одне одного" [3, с. 112]. Однак художня цінність розглядається при цьому як більш висока порівняно з естетичною, бо художнє, за словами В. Дряпки, є "унікальне, виявляє неповторний образний зміст" [4, с. 30].

Образний зміст мистецьких творів реалізується на тлі особистісного спілкування учасника художнього сприймання з художнім образом, передбачає створення установки на діалог з автором, а далі – конкретизацію та розгортання образу у власній уяві, у свідомості реципієнта. Мистецтво залучає людину до естетичних і художніх цінностей, примушує її переживати й усвідомлювати ці цінності лише за умови самовизначення в цих цінностях, "переробки" їх у власній душі. Як зазначає О. Щолокова, "у процесі спілкування з художніми творами людина не тільки знаходиться під їх впливом, а й сама виступає генератором ціннісного ставлення, надаючи певної забарвленості духовному зв'язку з мистецтвом, визначаючи характер його сприймання та оцінки" [10, с. 61].

Тож повнота сприймання та засвоєння художніх і естетичних цінностей мистецтва залежить від контакту з чуттєвою сферою реципієнта. Однак

емоційність переживання художнього образу повною мірою зумовлена особистісним ставленням до нього. Вибірковість ставлень до художніх образів формується на основі досвіду спілкування з художніми творами, орієнтацій у царині мистецтва, поінформованості щодо його різновидів, жанрів і стилів. Таким чином, постає важливою проблема формування *художніх орієнтацій* особистості.

Художні орієнтації проявляються у вибірковому ставленні до того чи іншого різновиду, жанру мистецтва, художньої діяльності, зумовлені художньо-естетичними потребами, залежать від обсягу засвоєння художньо-естетичних знань, сформованості почуттєвої сфери, досвіду спілкування з художніми образами мистецтва.

Художні орієнтації виявляються в художніх потребах, ідеалах, інтересах, цінностях, художніх установах.

У структурі художніх орієнтацій у цілому виділяються три підсистеми:

1) когнітивна – пізнання та усвідомлення інформації щодо різновидів мистецтва, художніх та естетичних цінностей, стильових напрямків, жанрових ознак, виражальних засобів художніх образів та ін.;

2) емоційна – емоційно-оцінні реакції, смакові переваги у галузі мистецтва, вибірковість власного ставлення до художніх образів, здатність до вибору;

3) діяльнісна – схильність до того або іншого виду художньої діяльності, спрямованість на самореалізацію у художній творчості.

Отже, художні орієнтації створюють змістовну сторону спрямованості особистості до вивчення різноманіття мистецтва, і виражають внутрішню характеристику особистісного ставлення до художніх образів.

Через художні орієнтації актуалізуються художні та естетичні цінності, що є важливим чинником духовного розвитку особистості.

Таким чином, формування художніх орієнтацій молоді є актуальною проблемою сьогодення, підпорядковується смислоутворюючій функції мистецької освіти – духовного збагачення, гармонізації внутрішнього життя, заглиблення до таємниць духовної творчості, до усвідомлення сенсу буття.

У контексті окресленої проблеми потребують ґрунтовного дослідження питання методичного забезпечення процесу формування художніх орієнтацій учнівської та студентської молоді.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. – Донецьк : ТОВ "Глорія Трейд", 2012. – 864 с.
2. Войтко В. І. Психологічний словник / В. І. Войтко. – К. : Вища школа, 1982. – 215 с.
3. Волкова Е. В. Произведение искусства в мире художественной культуры / Е. В. Волкова. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 288 с.
4. Дряпіка В. І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій педагога-музиканта : навчальний посібник / В. І. Дряпіка. – К.-Кіровоград – Ужгород : Ліра, 2000. – 228 с.
5. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
6. Левыкин И. Т. Теоретические и методологические проблемы социальной психологии / И. Т. Левыкин. – М. : Мысль, 1975. – 256 с.
7. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 263 с.
8. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга "Богдан", 2005. – 360 с.
9. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М. : Республика, 1993. – 415 с.
10. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури: підручник / О. П. Щолокова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 288 с.